

La religiositat catalana en els grans esdeveniments internacionals de Barcelona

Santiago Petschen

L'origen d'aquest article és el bon record que tinc de la celebració a Barcelona del Congrés Eucarístic Internacional del 1952. Jo tenia llavors catorze anys. Però les evocacions negatives que m'han anat arribant per mitjà de les lectures que he anat fent sobre el Congrés no quadren amb el meu record. Sembla que alguns autors han pensat que hauria estat millor que no s'hagués celebrat. Les revistes d'història, en els aniversaris d'aquell esdeveniment tan notable, no n'han fet gaire menció. El filòsof Eugeni Trias, en les seves *Memòries*, considera que d'aquell Congrés no en va quedar res. L'excel·lent arquitecte i escriptor Oriol Bohigas, en el seu *Dit o fet. Dietari de records II*, ens fa algunes descripcions dels actes religiosos servint-se d'uns epítets qualificatius força irònics. En un programa molt bo de TVE en català (*Memòria popular*), el presentador va qualificar al Congrés Eucarístic d'"una mena de xou".

El fet del Congrés no ha passat a la literatura com han passat les dues Exposicions del 1888 i el 1929. Fa dos anys, tanmateix, va

sortir una novel·la políciaca, *Don de lenguas*, de Rosa Ribas i Sabine Hofmann. A causa de l'exigència d'exemplaritat social demanada pel Congrés Eucarístic i destacada a l'argument, tots els autors dels crims queden impunes.

Malauradament, la part espiritual catalana, la més sincera del Congrés Eucarístic, ha estat la dimensió més oblidada. I com que tots els grans esdeveniments internacionals de la capital de Catalunya estan interrelacionats, aprofito l'ocasió per reflexionar sobre el Congrés, per destacar el vessant religiós d'uns fenòmens tan importants de la història de Barcelona.

I. 1888. L'EXPOSICIÓ UNIVERSAL

A mitjan segle XIX, Barcelona va viure uns esdeveniments de progrés tècnic, urbanístic i cultural molt importants: la primera màquina de vapor el 1836, la primera línia de ferrocarril (Barcelona-Mataró) el 1848, l'enderrocament de les muralles el 1853, els primers Jocs Florals el 1859. Tot un conjunt d'avanços extraordinaris. Malgrat això, Barcelona continuava tenint aspectes de poble. Amb pocs tramvies i molt poca llum elèctrica, sense tenir afegits encara els pobles de la plana: Gràcia, les Corts, Sants...

Per modificar aquesta realitat, es va tenir la idea, juntament amb el llançament de l'Eixample, de fer una Exposició Universal com havien fet Londres, París, Amsterdam, Frankfurt. Una Exposició que es va concebre amb molta audàcia.

L'audàcia es va concretar quan el projecte d'una fira interior al parc de la Ciutadella, de Serrano de Casanova, va ser substituït per la gran concepció d'un home d'empenta: l'alcalde Rius i Taulet. L'Exposició es faria també fora del parc. Entrada: l'Arc de Triomf. Després, els palaus de Belles Arts i de la Ciència. Al centre del parc, el palau de la Indústria amb les naus dels expositors. D'allí sortia un pont de 150 m fet per la Maquinista Terrestre, que, passant per sobre del ferrocarril, portava al Fort de Sant Carles,

on es va construir la secció marítima. I, paral·lel al mar, el passeig de Colom, amb l'Hotel Internacional i la renovada església de la Mercè, fins a l'estàtua del Descobridor, principal entre moltes altres (Prim, Casanova, Clavé, el marquès de Comillas...) que van donar nom a l'època: època d'or del monument públic. El dedicat a Colom es va inaugurar el primer de juny, quan l'Exposició ja era oberta.

L'Exposició Universal del 1888 va establir un canvi en la relació de les dues ciutats: Madrid i Barcelona. Abans Madrid tenia primacia sobre Barcelona. Eren nombrosos els catalans eminents que anaven a exercir la seva professió a Madrid (advocats com Figueres, periodistes com Aribau, negociants com Remisa, professors com Coll i Vehí...), una tendència que suscitava el sarcasme de Serafí Pitarra. L'Exposició Universal del 1888 va fer que Barcelona es posés a l'altura de Madrid i pogués parlar a la capital de l'Estat de tu a tu.

Dins del palau de la Indústria, els productes catalans ocupaven deu o dotze naus amb la maquinària i el tèxtil. De l'agricultura, en destacaven dos productes: el vi i l'oli. El novel·lista Ignasi Agustí fa coincidir la manifestació dels productes catalans amb la *puesta de largo* i el casament de Mariona Rebull i ens dóna una visió molt simpàtica i amable d'aquella celebració.

Si l'Exposició del 1888 va abraçar totes les dimensions de la vida humana, des dels congressos científics fins a la vinguda de cuiners francesos (entre d'altres, el xef de l'Hotel Internacional fet per Domènech i Montaner), era del tot evident que la religió en una societat tan catòlica com la catalana hi havia d'estar present. I no d'una manera accidental, sinó preminentment present.

Al centre de l'Exposició es va projectar un palau que havia de portar el nom del papa Lleó XIII. Lleó XIII va tenir una relació molt directa amb Catalunya. Va escriure, dirigida als catòlics espanyols, la carta encíclica *Cum multa*, favorable a la dinastia regnant i frenant els desitjos dels carlins. A Casañas, bisbe d'una diòcesi tan petita i rural com la Seu d'Urgell, el féu, anys després, cardenal. Però el palau, no es va construir.

A aquest palau se li va buscar, podríem dir, una substitució. A Barcelona, agradaven molt els poliorames i els diorames. El cine no havia arribat encara. A la plaça de Catalunya, hi havia un edifici que n'acollia un sobre la batalla de Warterloo; i a la Gran Via, n'hi havia un altre de la batalla de Plewna, entre els russos i els turcs. Al costat del parc de la Ciutadella es va construir un diorama sobre Montserrat que agradava molt al públic, amb l'objectiu d'apropar a la gent la santa muntanya.

I es va pensar en una manifestació religiosa reina: la coronació canònica de la Verge de la Mercè, patrona de Barcelona. La solemnitat que la celebració va tenir va ser una de les més grans de tot el període de l'Exposició. Un mes de festes religioses que van coincidir amb el mes de festes municipals amb motiu de l'Exposició (del 24 de setembre al 22 d'octubre, dia de la coronació). El predicador del sermó el dia de la Mercè va donar la clau de les dobles celebracions: si els catalans hem sigut capaços de fer la gran construcció material de l'Exposició, també hem de ser capaços de fer una construcció espiritual a la mateixa altura. El trasllat de la Verge coronada des de la catedral a la Mercè es va fer amb un recorregut ciutadà molt més ampli, fins a la Gran Via, per donar cabuda a la multitud assistent.

Cal destacar un aspecte negatiu en la valoració que fem de la dimensió espiritual d'aquella societat. Barcelona tenia un problema social enorme. La revista d'història *L'Avenç* ens parla, entre altres aspectes, de la mala situació dels habitatges dels obrers. El desànim no tan sols va afectar els treballadors de l'Exposició, que van organitzar una vaga, fet recollit a la novel·la d'Eduardo Mendoza, *La ciudad de los prodigios*, sinó que unes quantes setmanes abans d'obrir-se l'Exposició, uns obrers disfressats de paletes, segons informa el *Diario de Barcelona*, van entrar al recinte i van començar a destruir de manera violenta el palau de la Indústria encara inacabat. Solució: més policia i més guàrdia civil.

La visió espiritual d'aquella societat era pobra enfront d'un problema tan greu. Reduïa la solució a la beneficència i a l'almoïna, facetes caritatives que havien tingut una àmplia manifestació en

l'epidèmia del còlera del 1885. La reina regent Maria Cristina, durant la seva estada a Barcelona, va visitar diversos centres benèfics i va incloure les visites a la presó. El Banc d'Espanya va repartir abonaments als necessitats per un dinar. Parlem d'una Barcelona molt pietosa, d'una Església barcelonina caracteritzada per les grans i solemnes celebracions religioses, però també necessitada del contingut social d'una encíclica que encara no s'havia escrit: l'encíclica social de Lleó XIII, *Rerum novarum*.

II. 1929. L'EXPOSICIÓ INTERNACIONAL

La continuïtat de l'Exposició del 1888 es demostra amb el desig de la ciutat d'organitzar-ne una altra. El 1905, abans que passessin vint anys, Puig i Cadafalch va fer públic aquest desig. El primer acte d'audàcia va ser el canvi d'escenari. El del 1888 era gran, però se'n volia un altre que encara ho fos més. Primer es va pensar en l'espai urbà situat entre la ciutat i el Besòs. I després en els terrenys militars de Montjuïc, castell inclòs. El Ministeri de la Guerra no va voler donar el castell, però sí la falda de la muntanya. Símbol de la continuïtat i de la unió de les dues exposicions van ser els noms que es van donar a les avingudes. La més important fou l'avinguda de Maria Cristina (que quan es va inaugurar l'Exposició Internacional del 1929 ja era morta). La plaça de l'Univers. L'avinguda dedicada a Rius i Taulet.

Des del punt de vista del funcionament, destaquem només dos aspectes, marginals, però significatius. Primer, el dels vaixells. Per l'Exposició Universal, l'arribada a Barcelona de 68 vaixells de guerra amb 20.000 mariners que es passejaven per la ciutat va impressionar. En l'Exposició Internacional del 1929 només quedava un d'aquells vaixells: el *Vasco de Gama* de Portugal. Tots els altres, passada la Primera Guerra Mundial, estaven desfets. Però els nous vaixells eren més grans i de disseny diferent. Eren tan diferents, que fins i tot van servir per organitzar recepcions, reunions, festes. Eren com una continuació dels edificis de la mostra.

Segon: la presència important de l'esport. L'estadi nou va resultar força útil, quotidianament útil. Futbol, hoquei, rugbi, atletisme... Força vegades els equips que van jugar eren els de la selecció catalana.

I, entre les situacions problemàtiques, una que mostrava que el règim polític de la dictadura estava a les seves acaballes. Quan es va inaugurar l'Exposició Internacional, la Universitat de Barcelona feia dos mesos que estava tancada i encara va trigar un temps a obrir-se.

Des del punt de vista religiós, els aspectes que es van voler oferir, molt diferents dels del 1888, van ser molt encertats. En primer lloc es va tenir interès a mostrar l'obertura de l'Església a la ciència. D'aquest aspecte en parlava als visitants la presència de l'Observatori de l'Ebre, una institució científica dels jesuïtes que ocupava una part del palau de Projeccions. Amb dos aspectes, l'astronòmic i el de l'interior del magnetisme de la Terra.

L'esperit catòlic de l'organització havia de fer alguns actes que mostressin l'influx de l'Església en les masses d'una metròpoli de les dimensions demogràfiques de Barcelona. Tocava fer alguna manifestació de caràcter obrer, atès el pes industrial de Barcelona i de la seva regió. Però els organitzadors no es van atrevir. El món obrer estava força lluny de l'Església. Era exposar-se a un fracàs. I es va destacar un altre aspecte, ben poderós per cert, atès que l'Exposició tenia, per pròpia definició, una característica internacional. Es va voler presentar, d'una manera notable, l'acció missional de l'Església catòlica.

Per això es va construir el palau de les Missions, situat al costat de l'estadi. En aquest palau es van celebrar diverses exposicions i moltes activitats. Si l'Exposició era una manifestació de l'esforç tècnic, industrial i agrícola de Catalunya, d'Espanya i de tots els països representats a la mostra, era convenient que hi fos present la gran obra missional catòlica, que, a més d'obra espiritual, incloïa tota una xarxa sanitària, educativa, cultural i social de grans dimensions. Això coincidia amb el fet que el papa Pius XI va fer una gran llavor d'estructuració i ampliació administrativa de tota l'obra missionera de l'Església al món.

El marquès de Foronda, director general de l'Exposició, va escriure al secretari d'Estat del Vaticà, cardenal Gasparri, convidant el sant pare Pius XI a venir a Barcelona per rebre personalment aquell palau de l'Exposició Internacional que se li oferia o per assistir al Congrés de les Missions. La raó principal que li donava era que la Seva Santedat havia deixat ja d'ésser "captiva". En efecte, el dia 11 de febrer de 1929, es van signar els tractats del Laterà entre Itàlia i la Santa Seu, pels quals es creava l'Estat de la Ciutat del Vaticà. El Papa i la Santa Seu deixaven de ser súbdits de l'Estat italià.

La mostra de l'activitat missionera de l'Església va tenir tres aspectes. Un aspecte científic, un aspecte solemne i un aspecte popular.

L'aspecte científic va aparèixer de manera molt destacada al Congrés que es va organitzar. Es va presentar l'acció de l'Institut de Llengües i Cultures Africanes de Londres, amb la intenció que els catòlics, tal com feien els protestants, hi col·laboressin. El model d'Alemanya, Àustria i Suïssa, on la missionologia tenia càtedres a les universitats, va quedar ressaltat. I també va tenir un espai singular la necessitat de millorar els aspectes mèdics i d'infermeria de l'acció sanitària dels missioners. El sentit d'universalitat mostrat en aquell congrés va ser paral·lel a les manifestacions d'una espiritualitat pròpia com el pelegrinatge a Montserrat en el qual participaren més de tres mil congressistes.

La faceta solemne es va manifestar en la inauguració del palau de Belles Arts i sobretot en la cloenda al Palau Nacional, amb una participació molt nombrosa de personalitats religioses i civils presidides per la família reial.

L'aspecte popular va consistir en una processó missional que va recórrer la ciutat des de Gràcia/Diagonal a la plaça de la Constitució al Barri Gòtic. I sobretot en una missa solemne a l'estadi amb presència de 70.000 persones, de les quals uns quants milers formaven el cor.

La valoració de l'actitud de l'Església catalana en el marc de l'Exposició Internacional de Barcelona del 1929 és positiva, ateses

les dificultats que hagué de sortejar durant la Dictadura de Primo de Rivera. Un particular i dolorós efecte van tenir les conseqüències de la visita a les diòcesis catalanes del nunci Tedeschini, favorable a certes tesis del dictador contràries a la conducta pro catalana del bisbe Miralles Sbert, de Vidal i Barraquer i de Guitart de la Seu d'Urgell, una mica abans de l'obertura de l'Exposició.

III. 1952. EL CONGRÉS EUCARÍSTIC INTERNACIONAL

L'aspecte més valuós del Congrés Eucarístic celebrat entre el 27 de maig i el 2 de juny va ser de caràcter sociològic. Va ser un fenomen veritablement grandios el de la unitat de tota una gran ciutat com Barcelona —persones i institucions— bolcada a fer que el Congrés fos un èxit. Èxit de participació, de solemnitat i d'organització. I quan dic tota vull dir tota, sense excepció. Podia haver-hi diferents concepcions ideològiques a l'entorn del Congrés. Però no el desig que el Congrés no funcionés.

Els àmbits de diferent concepció ideològica religiosa van ser dos:

—Un àmbit nacionalcatòlic propiciat pel règim polític. És l'àmbit que hauria estat pràcticament únic, si el Congrés s'hagués celebrat a Madrid, d'on era bisbe Eijo y Garay.

—Un altre àmbit contrari al nacionalcatolicisme. Era la perspectiva catalana recolzada en una interpretació internacional de la qüestió.

El dictador Franco no va ser a Barcelona només els dies del Congrés. Es va quedar al palau de Pedralbes tres setmanes, amb dies farcits de visites. A més de visitar l'Exposició de les Custòdies al Tinell i d'assistir a la representació de l'acte sacramental de Calderón a la façana de la Sagrada Família, va anar a la SEAT en construcció, a les mines de Cardona i a una nova fàbrica de Sant Celoni. Tot amb un gran ressò dels mitjans de comunicació. Però aquestes activitats plenes de política i el Congrés eren, en principi, coses diferents, encara que

la dimensió nacionalcatòlica tendia a ajuntar-les. L'Església catalana organitzadora del Congrés, d'una manera sàvia i prudent, va tenir cura que els detalls de les celebracions enaltissin l'objectiu religiós. Les diverses actuacions que destaquem són les que mostren el que coneixem amb el nom d'espiritualitat catalana:

—La bandera del Congrés, una bandera blanca amb l'escut de l'eucaristia, substituïa la bandera espanyola en finestres i balcons. La senyera catalana col·locada a Collserola de manera clandestina per uns joves catòlics que volien l'èxit del Congrés d'una manera diferent de l'oficial va estar momentàniament present en el solem-níssim acte oficial.

—La designació com a patrona del Congrés de la Verge de Montserrat. No podia ser d'altra manera, atesa la presència de Montserrat en la vida catalana i en les Exposicions del 1888 i el 1929. Això va portar a la influència del monestir, on es va celebrar l'acte de cloenda sense la presència del cap de l'Estat.

—La presència destacada de grans personalitats de la cultura catalana d'aquell moment: Octavi Saltor, Millàs Vallicrosa, Llorenç Ribera, Guillem Díaz-Plaja, Josep Maria López-Picó..., als quals es van afegir personalitats estrangeres com Paul Claudel, mantenidor del certamen literari, Spellman, entre altres dotze cardenals i més de dos-cents bisbes estrangers, el pare Lombardi, Garrigou-Lagrange, el futur cardenal Bea, etc. L'obra de Paul Claudel, *L'annonce faite à Marie*, es va representar també en català al Teatre Comèdia. Cal esmentar aquí els professors de les vint-i-cinc universitats catòliques de diverses parts del món que van estar representades als actes acadèmics de la Universitat de Barcelona. D'Amèrica, com la Universitat Catòlica d'Otawa i la Javeriana de Bogotá; d'Europa, com les universitats de Roma, Lovaina, l'Institut Catòlic de París, la Universitat Catòlica de Nimega, la Facultat de Teologia de Munic; d'Àsia, com la Universitat de Saint Joseph del Líban i la Universitat de San Tomás de Manila. Sí que hi va haver també personalitats de la perspectiva nacionalcatòlica. Però Pemán, García Sanchiz o el marquès de Castell Florite no

podien competir ni en quantitat ni en qualitat amb els personatges abans esmentats.

—L'Oficina de Premsa del Congrés, que estava formada per periodistes catalans i donava informació al marge de tota directriu política i contra el que podia haver estat una directriu feta per la política imperant. Aquesta Oficina de Premsa va editar un diari anomenat *PAX*. Va sortir set vegades, des del dia 27 de maig al dia 2 de juny. Les poesies publicades sobre l'Eucaristia escrites en català van ser més que les escrites en castellà. En aquell temps de censura, en qualsevol altre mitjà periodístic no hauria sigut possible. Era un diari gràfic. Tot un conjunt que en les prop de dues-centes fotografies que va publicar va prescindir d'actes del Congrés de caire més polític. La celebració d'actes massius es va dividir. Els més religiosos van ser celebrats a la Diagonal i els més polítics al passeig de Maria Cristina. Va ser una manera de contaminar el mínim possible amb política, els actes més espirituals de les celebracions.

—Les relacions amb la Santa Seu, des de la perspectiva catalana del Congrés, van tenir diversos camins. L'historiador Hilari Ragner ens descobreix la relació del democratacristià Anton Cañellas amb el democratacristià italià Igino Giordani, molt amic del prosecretari d'Estat, cardenal Montini. També la del Dr. Modrego a través de monsenyor Fernández Conde, segons ens diu Martí Bonet. Aquestes relacions van fer que l'ambaixador Castiella es manifestés poc assabentat de les preparacions del Congrés, perquè no passaven per les oficines estatals.

—L'acte més important del Congrés, la missa final precedida per una processó multitudinària, va tenir l'homilia del papa Pius XII. Va ser una homilia purament religiosa i catalana, que va parlar de la devoció a l'Eucaristia a través de sants catalans com sant Pere Nolasc, santa Maria de Cervelló i sant Josep Oriol. Pius XII va destacar també la Verge de Montserrat, "patrona del Congrés i mare de Catalunya". La presència política, inclosa la del cap de l'Estat, va ser només citada pel Papa amb una paraula genèrica: "las autoridades". Als membres del Govern els va semblar, segons em va

dir anys després Antonio Lago, secretari general tècnic del Ministeri d'Educació, present a l'altar, "muy frío, muy frío". I un ministre va culpar l'ambaixador Castiella de no haver procurat que el discurs del Papa no fos "tan frío, tan frío".

—Ben coneguda és la decisió que el monument commemoratiu del Congrés Eucarístic fossin els habitatges del Congrés, que van arribar a ser uns cinc mil tant al barri del Congrés Eucarístic com en altres llocs. L'obra va ser considerada una obra d'Església. Les diferents inauguracions que es van fer no van ser fetes per personalitats civils, sinó eclesiàstiques com el nunci Antoniutti i el ja arquebisbe *ad personam*, bisbe Modrego.

Examinades les importants actuacions de les quals acabem de parlar, crec que es pot arribar a la conclusió que l'Església catalana va actuar d'una manera molt meritòria i aquells dies de devoció eucarística s'han de recordar a Catalunya amb un gran reconeixement.

IV. 2004. EL FÒRUM UNIVERSAL DE LES CULTURES

Barcelona, després de l'Organització dels Jocs Olímpics del 1992, estava tan disposada a encarregar-se d'altres esdeveniments internacionals que, quan va sortir la iniciativa de la UNESCO dels Fòrums Universals de les Cultures, es va oferir a organitzar-ho i va aconseguir ser designada. Va ser la primera ciutat del món a celebrar aquest Fòrum.

Al mateix temps Barcelona va organitzar el Parlament de les Religions del Món. Era la quarta vegada que se celebrava i la primera a Europa. L'única vegada que han coincidit les dues manifestacions: la cultural i la religiosa. Perquè, després, la manifestació cultural va anar cada tres anys a Monterrey, Valparaíso, Nàpols i Amann. I la religiosa, cada cinc, a Melbourne i Salt Lake City.

El Parlament de les Religions va actuar a Barcelona com la dimensió espiritual del Fòrum de les Cultures. Amb dos trets que connecten amb els anteriors esdeveniments internacionals: la presència de Mont-

serrat i el caràcter massiu de la celebració. En efecte, la preparació va tenir lloc uns quants dies abans a Montserrat, amb uns quatre-cents interessats de les vuit mil o deu mil persones que hi van participar.

La filosofia del Parlament de les Religions era posar en contacte totes les religions per aconseguir un profund i mutu coneixement. Des de tres punts de vista: la identitat, la predisposició al diàleg i les contribucions concretes ofertes per cada religió. I, des d'aquests tres punts de vista, com a mesura pràctica, a partir dels valors de totes les religions que són, per cert, ben comuns, la construcció d'una ètica mundial.

L'Església de Barcelona, en nom de la Conferència Episcopal Espanyola, va oferir al Fòrum Universal de les Cultures del 2004 una gran exposició d'art titulada "Christus Splendor in Caritate". Una relació d'obres d'art que donaven a conèixer el valor de la caritat en el cristianisme. Des de la imatge tan humana i compassiva del Crist de Lluís Borrassà envers els necessitats, als dibuixos de Ricard Opisso reflectint el món dels marginats.

Barcelona, sense tenir una especial consciència prèvia, es va constituir en punt geogràfic i temporal de contacte entre el Parlament Mundial de les Religions i la Unió Europea. Per la relació que hi ha entre l'objectiu del dit Parlament i la concreció que va fer la Unió Europea en l'article I-52 de la Constitució Europea que va passar, segons el tractat de Lisboa, a ser l'article 17 del tractat de Funcionament de la Unió Europea.

Contingut de l'article? Les mateixes tres dimensions de la filosofia del Parlament de les Religions: "identitat", "aportacions específiques" i "diàleg obert, transparent i regular". Aquestes tres característiques fixen el diàleg de l'Europa laica amb les confessions religioses.

Motivació de l'article? La necessitat de la direcció de la Unió Europea de connectar amb un referent social ampli i profund com el que aporten les religions.

Cada any sense excepció, responent al concepte de "regular", s'organitza una reunió d'alt nivell a la qual sempre acudeixen els presidents del Consell Europeu, de la Comissió i del Parlament Europeu. S'ha parlat de les migracions, l'educació, el canvi climàtic,

l'exclusió social i altres temes de gran envergadura. I amb les Esglésies cristianes s'organitza un seminari semestral on, amb participació de funcionaris de la Comissió Europea, es tracten aspectes concrets sobre qüestions com les abans esmentades.

Barcelona, portadora del que hem anomenat sentit català de l'espiritualitat, s'ha de sentir molt orgullosa d'haver fet que la religió, en cada gran celebració internacional, representés un paper destacat i acomodat a les característiques pròpies de cada moment històric.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGUSTÍ, Ignacio (1969). *Mariona Rebull*. Barcelona: Planeta.
- ÁLVAREZ BOLADO, Alfonso (1976). *El experimento del nacional-catolicismo 1939-1975*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo.
- BOHIGAS, Oriol (1992). "El Congrés Eucarístic". A: *Dit o fet. Dietari de Records II*. Barcelona: Edicions 62.
- Christus Splendor in Caritate*. Pia Almoina. Museu Diocesà de Barcelona. Barcelona: Claret, 2004.
- ENRIQUE Y TARANCÓN, Vicente (1996). *Confesiones*. Madrid: PPC, ps. 139-142.
- GARCÍA VENERO, Maximiano (1943). *Rius y Taulet. Veinte años de Barcelona (1868-1888)*. Madrid: Ed. Nacional.
- GARRUT, Josep Maria (1976). *L'Exposició Universal de 1888*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- GRANDAS, M. Carmen (1988). *L'Exposició Internacional de Barcelona de 1929*. [Sant Cugat del Vallès]: Els llibres de la Frontera.
- MENDOZA, Eduardo (2016). *La ciudad de los prodigios*. Barcelona: Seix Barral.
- MUÑOZ ALARCÓN, Francesc; MARTÍ BONET, Josep Maria; CATALÁN I CATALÁN, Fidel (2002). *Gregorio Modrego Casás, obispo del XXXV Congreso Eucarístico Internacional de Barcelona*. Barcelona: Claret.
- RAGUER, Hilari. *El Congrés Eucarístic de Barcelona de 1952*. Manuscrit.
- *Història d'una amistat. Roncalli i la família Vidal Arderiu*. Manuscrit.
- RIBAS, Rosa; HOFMANN, Sabine (2013). *Don de Lenguas*. Madrid: Ed. Siruela.
- TRÍAS, Eugenio (2003). *El Árbol de la Vida. Memorias*. Barcelona: Destino.

Revistes i premsa

- Diario de Barcelona de Avisos y Noticias*. 9 de maig de 1888 - 23 d'octubre de 1888.
- L'Avenç*. Dossier. "Barcelona i l'Exposició Internacional de 1888", núm. 118 (setembre del 1988), ps. 14-51.
- La Vanguardia*. 1 de maig de 1999 - 4 d'octubre de 1929.

La Vanguardia. 2 de juny de 2004 - 14 de juliol de 2004.

La Vanguardia Española. 1 d'abril de 1952 - 21 de juny de 1952.

Pax. Diario del XXXV Congreso Eucarístico Internacional. 27 de maig de 1952 - 2 de juny de 1952.

Internet i televisió

Arxiu TVE Catalunya. Memòria popular. El XXXV Congrés Eucarístic Internacional de Barcelona del 1952. "Presentador: Salvador Alsius. Participants: Josep Maria Ainaud de Lasarte, Borja de Riquer, Néstor Luján, Casimir Martí".

Comission of the Bishops Conference of the European Community. EU - Church Dialog. Annual Summit. Dialog Seminars. <https://books.google.es/books?isbn=1137453788>

Documentos. IV Parlamento de las Religiones del Mundo. http://www.barcelona2004.org/www.barcelona2004.org/esp/banco_del_conocimiento/documentos/ficha968e.html?IdDoc=1304